

Stavovi roditelja predškolske djece prema inkluziji

Helena NINKOVIĆ BUDIMLIJA

Dječji vrtić Vladimir Nazor, Kastav

Maja CEPANEC

*Odsjek za logopediju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu*

Sanja ŠIMLEŠA

*Odsjek za logopediju, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu*

UDK: 376-056.26-053.4

UDK: 376-056.34-053.4

DOI: 10.15291/ai.3076

PRETHODNO PRIOPĆENJE

Primljeno: 24. travnja 2020.

SAŽETAK

KLJUČNE RIJEČI:

*inkluzija, djeca s
teškoćama, stavovi
roditelja*

Broj je djece s teškoćama koja se u skladu s praksom inkluzije uključuju u redovne vrtičke programe sve veći. Stavovi su roditelja djece uključene u proces inkluzije važni, kako zbog znatne uloge koju roditelji imaju u samoj inkluziji, tako i zbog uloge roditelja u formiranju stavova vlastite djece. Stoga su ciljevi ovoga rada bili: 1) utvrditi mjeru pozitivnosti stavova roditelja predškolske djece urednoga razvoja prema uključivanju i boravku djece s teškoćama u predškolskim ustanovama; 2) utvrditi postoje li razlike između stavova roditelja prema uključivanju osoba s teškoćama u razvoju u odnosu na različite demografske varijable; 3) utvrditi postoje li razlike između stavova roditelja predškolske djece u odnosu na prethodna iskustva s djecom/osobama s teškoćama. U istraživanju je sudjelovalo 159 ispitanika/roditelja djece urednoga razvoja iz tri hrvatska grada (Gospić, Kastav i Pazin) smještene u tri različite županije (Ličko-senjska, Primorsko-goranska i Istarska županija). Upitnikom stavova roditelja prema inkluziji (SPA-TI) ispitani su: 1) opći stav prema inkluziji; 2) stav roditelja o utjecaju inkluzije na obrazovanje djeteta; 3) stav roditelja o utjecaju inkluzije na djetetove socijalne interakcije.

Rezultati su pokazali da roditelji djece urednoga razvoja imaju prilično pozitivne stavove prema inkluziji, pri čemu su se posebno pozitivnima pokazali stavovi prema utjecaju inkluzije na socijalizaciju. Po-

sebnost je negativan stav roditelja utvrđen u odnosu na utjecaj inkluzije na obrazovanje njihova djeteta. Nisu uočene znatne razlike između stavova roditelja u odnosu na spol, dob, socioekonomski status, veličinu grada u kojemu žive i broj djece u obitelji. No, iskustvo i kontakti s djecom s teškoćama pokazali su se kao čimbenik koji potencijalno može doprinijeti nešto negativnijem stavu prema inkluziji. Tako je utvrđeno da roditelji djece koja u skupini nemaju dijete s teškoćama imaju znatno pozitivniji stav o utjecaju inkluzije na obrazovanje svoje djece od roditelja čija djeca borave u skupini u kojoj se nalazi dijete s teškoćama.

UVOD

Broj je djece s teškoćama koja se uključuju u redovne vrtičke programe u porastu. Posljednjih je godina u Republici Hrvatskoj prisutan znatan porast inkluzivnih predškolskih programa u kojima djeca s teškoćama ostvaruju svoja prava te su usvojeni zakoni i programi s ciljem poboljšanja života osoba s teškoćama. Važne su prekretnice bile izrada Strategije za izradbu i razvoj nacionalnoga kurikulumu za predškolski odgoj, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2007) te donošenje Državnoga pedagoškog standarda predškolskog odgoja i naobrazbe u Republici Hrvatskoj (Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta, 2008).

Inkluzija je djece s teškoćama korisna i za njih, ali i za djecu urednoga razvoja. Djeca bez teškoća u inkluzivnom okruženju uče o različitostima i razvijaju svjesnost o postojanju teškoća kod drugih (Diamond, Le Furgy i Blass, 1993; Hong, Kwan i Jeon, 2014), dok djeca s teškoćama imaju priliku opažati i učiti od druge djece (Guralnick, 1990, 1999), vršnjaci ih bolje prihvaćaju, a imaju i više verbalnih te socijalnih interakcija (Diamond i sur., 1993; Guralnick, 1999; Favazza, Phillipsen i Kumar, 2000). Uspješno je uključivanje ipak mnogo složeniji proces. Odgajatelji i učitelji imaju veliku ulogu u provedbi inkluzije, što potvrđuju i mnoga istraživanja koja ispituju i analiziraju njihove stavove. Treba istaknuti i ostale indirektnu sudionike odgojno-obrazovnoga procesa, poput roditelja koji su bitni čimbenici, stoga je potrebno utvrditi njihove stavove o inkluziji djece s teškoćama.

Stavovi roditelja prema inkluziji

Stavovi roditelja prema inkluziji posebno je važno, upravo zbog uloge koju roditelji imaju u samoj inkluziji. Osim što su aktivni sudionici toga procesa, roditelji imaju i ključnu ulogu u formiranju stavova vlastite djece. Stavovi djece prema osobama s teškoćama u razvoju pozitivno su povezani sa stavovima njihovih roditelja u ranoj dječjoj dobi. Djeca roditelja s pozitivnim pogledom na inkluziju više prihvaćaju različitosti, osjetljivija su za potrebe drugih te imaju manje predrasuda od djece čiji roditelji imaju negativne stavove (Peck, Carlson i Helmstetter, 1992). Istraživanja pokazuju da djeca niže kronološke dobi imaju pozitivnije stavove od svojih roditelja, ali se taj odnos postupno mijenja te se tijekom odrastanja vrijednosti i stavovi djece približavaju onima roditelja

istoga spola (Richardson, 1970).

Mnoga istraživanja ispituju kakav utjecaj imaju roditelji djece s teškoćama i roditelji djece bez teškoća na proces inkluzije. Rezultati uglavnom pokazuju da se roditelji djece s teškoćama i bez teškoća slažu u činjenici da je inkluzija pozitivna edukacijska praksa za djecu s teškoćama kao i za onu koja nemaju teškoća (Hilbert, 2014). Također, nekoliko je studija pokazalo da postoje određene razlike između roditelja djece s teškoćama i bez teškoća u pogledu uključivanja njihove djece u opći sustav odgoja i obrazovanja te da roditelji djece s teškoćama u razvoju imaju uglavnom pozitivnije stavove prema inkluziji (Hu, Mak, Zhang, Fan i Zhu, 2018; Kelly, 2001; Rafferty i Griffin, 2005), no u radu se bavimo isključivo stavovima roditelja djece bez teškoća.

Različita istraživanja u tom području ukazuju da roditelji djece bez teškoća uglavnom imaju pozitivne (Peck, Staub, Gallucci i Schwartz, 2004) ili neutralne (Tafa i Manolitsis, 2011) stavove prema inkluziji djece s teškoćama. Roditelji su djece bez teškoća istaknuli pozitivne strane inkluzije, poput dobrobiti za socijalni razvoj svoje djece, prihvatanje različitosti i razvijanje osjetljivosti za druge (De Boer, Pijl i Minnaert, 2010). Iako su stavovi roditelja djece bez teškoća uglavnom pozitivni, manji broj roditelja izražava zabrinutost za moguća ometajuća ponašanja djece s teškoćama te za vrijeme koje učitelji posvećuju djeci s teškoćama u odnosu na ostalu djecu (Peck i sur., 2004). Detaljnije, ustanovljeno je kako većina roditelja (87%) podupire okruženje u kojemu su djeca s teškoćama uključena u redovne programe koje pohađaju i njihova djeca. Utjecaj inkluzije definiran je kao pozitivan ili neutralan: 64% općenitih stavova o inkluziji su bili pozitivni, 26 % stavova je bilo neutralno, a 10% je bilo negativno. Utvrđeno je kako 78% roditelja smatra da boravak u inkluzivnom okruženju ne utječe na akademsko napredovanje njihove djece, a 22% roditelja smatra da će biti smanjeno individualno vrijeme koje profesori posvećuju njihovoj djeci. Percepcija je roditelja o utjecaju inkluzije na socioemocionalni razvoj njihove djece uglavnom bila pozitivna.

Iako roditelji djece urednoga razvoja uglavnom izražavaju pozitivne stavove prema inkluziji djece s teškoćama u razvoju, ipak izvještavaju o nesigurnosti kako djetetu urednoga razvoja približiti/pojasniti ograničenja koja pokazuje dijete s teškoćama u razvoju prilikom inkluzije (Sira, Maine i McNeil, 2018).

Individualne značajke važne za formiranje stavova prema inkluziji

Postoje različite varijable koje utječu na individualne stavove roditelja u vezi s inkluzijom, primjerice, socioekonomski status, obrazovanje roditelja, prijašnje iskustvo roditelja s inkluzijom, bračni status, broj djece u obitelji, vrsta teškoća. Roditelji višega socioekonomskog statusa, višega obrazovanja i iskustva s osobama s teškoćama imaju pozitivnije stavove od roditelja nižega socioekonomskog statusa, nižega obrazovanja i manje iskustva s inkluzivnim okruženjem (Abu-Hamour i Muhaidat, 2013, Leyser i Kirk, 2004). Nadalje, roditelji koji su u braku i oni s manje djece imaju pozitivnije stavove prema inkluziji (Stoiber, Gettinger i Goetz, 1998; Hilbert, 2014). Težina i vrsta teškoće također imaju utjecaja na stavove te su stavovi roditelja najmanje pozitivni kod inkluzije djece s problemima u ponašanju i djece s intelektualnim teškoćama (Leyser i Kirk, 2004). Stavovi roditelja djece urednoga razvoja pozitivni su prema uključivanju djece s oštećenjem sluha i djece s Downovim sindromom (Albuquerque, Pinto i Ferrari, 2019). Vezano uz stupanj težine teškoće, nekoliko studija je istraživalo utjecaj stupnja težine teškoće na stav roditelja. Neke studije su utvrdile da roditelji djece s težim teškoćama imaju pozitivan stav prema inkluziji (npr., Gallagher i sur., 2000; Hanline i Halvorsen, 1989; McDonnell, 1987; Ryndak, Downing, Jacqueline i Morrison, 1995), premda su neke studije sugerirale i da pojedini roditelji djece s težim teškoćama nisu naklonjeni inkluziji (Palmer, Fuller, Arora i Nelson, 2001).

Vezano uz spolne razlike u stavovima prema inkluziji, ustanovljeno je da osobe ženskoga spola uglavnom imaju pozitivnije stavove od osoba muškoga spola (Greenbaum i Wang, 1965; Gottwald, 1970; Siller i Chipman, 1964), ali ti se rezultati nisu potvrdili u svim kulturama, npr. u Danskoj, Indiji i Izraelu muškarci imaju pozitivnije stavove od žena, dok u nekim drugim zemljama (Francuska, Japan) nema spolnih razlika (Yuker i Block, 1986).

Sljedeća, važna i jedna od najčešće ispitivanih varijabli koja diferencira različite stavove prema osobama s teškoćama, je kontakt s djecom ili osobama s teškoćama koji se katkada definira kao stupanj intimnosti ili bliskosti, a katkada kroz učestalost susreta s djecom/osobama s teškoćama u razvoju. Operacionalizirana definicija kontakta varira od istraživanja do istraživanja te je zbog velikoga broja različitih definicija teško objediniti do sada poznate rezultate. Pretpostavka je da kontaktom i poznavanjem osobe sa stereotipi-

ma o članovima manjinske skupine mogu otkriti da su njihove percepcije netočne (Beh-Pajoo, 1991; Yaker, Block i Campbell, 1960). Za razliku od toga, Gaier, Linkowski i Jacques, (1968) nisu pronašli značajnu povezanost između stavova prema osobama s teškoćama u razvoju i bliskoga kontakta s njima, a Hastings i Remington (1993) su pak došli do suprotnih rezultata. Naime, osobe koje su imale kontakt s osobom s teškoćama u razvoju imale su negativnije stavove. Iz sociometrijskih analiza također saznajemo da su ove osobe, premda integrirane u redovna odjeljenja, i dalje socijalno i emocionalno izolirane i odbačene. Takvi kontradiktorni rezultati mogu se objasniti prirodom odnosa kao bitnom odrednicom pozitivnosti stavova (Hastings i Graham, 1995). Kontakt može biti uspostavljen na dvije razine: na intergrupnoj i interpersonalnoj razini, pri čemu je mjera intergrupnoga kontakta definirana vjerovanjima, dok je interpersonalni kontakt definiran emocijama i ponašanjem. Ta načela potječu od Tajfel i Turnerove (1979) teorije socijalnoga identiteta prema kojoj su stereotipi povezani sa značajkama za koje se vjeruje da vrijede za sve članove određene skupine. Kada je neka osoba identificirana kao član određene skupine, postoji tendencija da prema stereotipima bude percipirana kao jednaka ostalim članovima iste skupine. To znači da pasivni ili nedovoljan kontakt daje ljudima informacije o samo nekim značajkama osobe s teškoćama u razvoju te to djeluje povoljno na razvoj stereotipa koji se koriste u kasnijim situacijama (Hastings i Remington, 1993). Dakle, ako kontakt između članova skupine postoji samo na intergrupnoj razini (gdje su ljudi percipirani na stereotipan način), postoji manja vjerojatnost da će se negativni stavovi izmijeniti. Međutim, ako je kontakt uspostavljen na interpersonalnoj razini te ako osobe imaju češće kontakte s osobama s teškoćama u razvoju, negativni se stereotipi mogu promijeniti. To može objasniti zašto djeca s teškoćama u razvoju integrirana u redovne škole mogu biti slabije prihvaćena. Sama fizička prisutnost ne izaziva socijalnu prihvaćenost djece s teškoćama. Tek kontakt interpersonalne prirode može imati priželjkivane pozitivne učinke.

Kako se provedba inkluzivne prakse nastavlja, nastavlja se i potreba za osiguranjem njezine učinkovitosti. Ispitivanje stavova roditelja prema inkluziji nužno je kako bi se proveo uspješan inkluzivni program (Salend, 2008). Rezultati koji su proizašli iz prijašnjih studija o stavovima roditelja bili su nedosljedni. Točnije, rezultati nekih istraživanja pokazali su da roditelji imaju pozitivan stav (Bradshaw, Tennant i Lydiatt, 2004; ElZein, 2009, Gallagher i

sur., 2000; Hanline i Halvorsen, 1989; McDonnell, 1987; Salend, 2008), dok su neki rezultati otkrili da pojedini roditelji imaju negativan stav prema inkluziji djece s teškoćama u razvoju (Palmer i sur., 2001). Upravo je zato cilj rada bio istražiti stavove prema inkluziji roditelja djece bez teškoća.

CILJ I PROBLEMI ISTRAŽIVANJA

Cilj je rada utvrditi stavove roditelja predškolske djece urednoga razvoja prema uključivanju i boravku djece s teškoćama u predškolskim ustanovama. Stavovi roditelja sagledat će se u odnosu na različite demografske varijable (spol, dob, socioekonomski status, veličina grada u kojemu žive, broj djece u obitelji), kao i u odnosu na prijašnja iskustva s osobama s teškoćama. U skladu s općim ciljem definirani su i sljedeći problemi:

1. Utvrditi mjeru pozitivnosti stavova roditelja predškolske djece prema uključivanju i boravku djece s teškoćama u predškolskim ustanovama.
2. Utvrditi postoje li razlike između stavova roditelja prema uključivanju osoba s teškoćama u razvoju u odnosu na različite demografske varijable (spol, dob, socioekonomski status, veličina grada u kojem žive, broj djece u obitelji).
3. Utvrditi postoje li razlike između stavova roditelja predškolske djece u odnosu na prijašnja iskustva s osobama s teškoćama u razvoju.

METODE ISTRAŽIVANJA

Uzorak sudionika

Istraživanjem je obuhvaćeno 159 roditelja predškolske djece urednoga razvoja iz tri hrvatska grada različite veličine (Gospić, Kastav i Pazin) i iz triju županija. Sudionici dolaze iz Primorsko-goranske županije, Istarske i Ličko-senjske županije. U tablici 1 prikazana su obilježja sudionika istraživanja.

TABLICA 1. Obilježja sudionika istraživanja

		N	%
Spol	Žene	127	79.9
	Muškarci	32	20.1
Županija	Primorsko goranska	58	36.3
	Ličko senjska	34	21.3
	Istarska	68	42.5
Broj djece u obitelji	1	57	35.6
	2	76	47.5
	3 i više	27	16.8
Obrazovanje	OŠ	2	1.3
	SSS	63	39.6
	VŠS	21	13.2
	VSS	73	45.9
Veličina grada	< 10000	117	76.5
	10000 – 50000	27	17.6
	> 50000	9	5.9
Mjesečni prihodi	< 2000	13	8.6
	2000-5000	61	40.4
	5001-10000	52	34.4
	> 10000	25	16.6

Mjerni instrumenti

Za potrebe ispitivanja stavova sudionika korišten je Upitnik stavova roditelja prema inkluziji (SPATI - *Survey of Parents' Attitudes towards Inclusion*; Al Neyadi, 2015), uz pisano dopuštenje autorice. Podatci o dodatnim obilježjima sudionika i njihovih obitelji prikupljeni su uporabom sociodemografskoga upitnika konstruiranoga za potrebe istraživanja. Tim su upitnikom prikupljeni podatci o spolu i dobi roditelja, najvišoj ostvarenoj razini obrazovanja, veličini

grada u kojemu žive, visini primanja, broju djece, kao i postojanju prijašnjih iskustava s djecom i osobama s teškoćama.

Upitnik stavova roditelja prema inkluziji (SPATI) ispituje tri kategorije stavova prema inkluziji: opći stav roditelja prema inkluziji, stav roditelja o utjecaju inkluzije na obrazovanje djeteta i stav roditelja o utjecaju inkluzije na djetetove socijalne interakcije. U istraživanju se koristila Likertova skala od 5 stupnjeva, pri čemu 1 znači *uopće se ne slažem*, a 5 znači *u potpunosti se slažem*. Viši rezultat na pojedinoj podljestvici označava pozitivniji stav roditelja. Istraživanja su pokazala visoku test-retest pouzdanost. Autor je skale rasporedio pitanja u tri skupine:

1. Stavovi roditelja prema utjecaju inkluzije na obrazovanje (npr. *Na obrazovanje moga djeteta će utjecati boravak djeteta s teškoćama učenja u istoj skupini*).
2. Stavovi roditelja prema utjecaju inkluzije na socijalne interakcije (npr. *Pozvao/la bih dijete s teškoćama na rođendansku zabavu svoga djeteta*).
3. Opći stav roditelja prema inkluziji (npr. *Inkluzija će pomoći djeci urednoga razvoja da prihvate djecu s teškoćama u razvoju*).

U istraživanju podljestvice imaju visoku pouzdanost unutarnje konzistencije (Cronbach alpha): utjecaj inkluzije na obrazovanje djeteta (0.89), opći stav o inkluziji (0.76) i utjecaj inkluzije na djetetove socijalne interakcije (0.80). Prijašnja istraživanja (npr. Narumanchi i Bhargava, 2011) pokazuju da se stavovi roditelja prema inkluziji razlikuju ovisno o tome je li riječ o utjecajima inkluzije na akademsko područje ili o općem stavu prema inkluziji.

Postupak

Nakon odobrenja ravnatelja vrtića iz triju hrvatskih gradova upitnici su podijeljeni roditeljima djece koja pohađaju vrtiće u tri navedene županije. Podijeljeno je 300 upitnika. Roditeljima su upitnike podijelili stručni suradnici vrtića uz jasnu uputu o ispunjavanju upitnika. Zbog osiguravanja anonimnosti sudionika, upitnici su bili u omotnicama koje su sudionici, nakon što su ih ispunili, zalijepili i vratili stručnim suradnicima, a oni istraživaču. Ukupno je vraćeno 159 upitnika. Na upitnicima nisu bili naznačeni osobni identifikacijski podaci (ime i prezime i sl.).

REZULTATI I RASPRAVA

Sveukupna pozitivnost stavova roditelja

Analiza roditeljskih odgovora na različitim česticama Upitnika stavova roditelja prema inkluziji ukazuju na generalno visoku pozitivnost u stavovima (tablica 2).

TABLICA 2. Odgovori sudionika na česticama Upitnika stavova roditelja prema inkluziji (M = aritmetička sredina; SD = standardna devijacija; 1 = uopće se ne slažem; 2 = uglavnom se ne slažem; 3 = niti se slažem niti se ne slažem; 4 = uglavnom se slažem; 5 = u potpunosti se slažem)

	Čestica	M	SD	%				
				1	2	3	4	5
1.	Na obrazovanje moga djeteta utjecat će boravak djeteta s teškoćama učenja u istoj skupini.	1.92	1.31	61.4	8.9	10.8	14.6	4.4
2.	Pozvao/la bih dijete s teškoćama na rođendansku zabavu svog djeteta.	4.68	0.74	1.9	0	5.0	14.5	78.6
3.	Poticao/la bih svoje dijete da ode na rođendansku zabavu djeteta s teškoćama ili da provede vikend kod njega.	4.46	0.94	3.8	0.6	6.9	23.3	65.4
4.	Ne bi želio/željela da se moje dijete prijatelji s djetetom s teškoćama.	1.16	0.60	91.8	3.1	3.8	0	1.3
5.	Boravak djeteta s teškoćama u skupini moga djeteta utjecao bi na odluku da upišem svoje dijete u tu skupinu.	1.23	0.71	87.9	5.1	5.1	0	1.9
6.	Boravak djeteta s teškoćama u skupini moga djeteta utjecao bi na odluku da upišem svoje dijete u taj vrtić.	1.18	0.74	93.0	1.3	2.5	0.6	2.5
7.	Važno mi je da budem educiran/a o teškoći koju ima dijete koje pohađa skupinu s mojim djetetom.	3.81	1.30	10.1	5.7	18.2	25.2	40.9
8.	Mojem je djetetu važno da bude educirano o teškoći njegovoga/njezinoga kolege iz skupine.	3.96	1.19	6.4	4.5	20.4	24.2	44.6
9.	Djeca s teškoćama imaju pravo obrazovati se u istoj skupini kao i djeca urednoga razvoja.	4.63	0.73	1.3	0	6.9	18.2	73.6
10.	Inkluzija će pomoći djeci urednoga razvoja da prihvate djecu s teškoćama u razvoju.	4.58	0.74	1.3	0	7.2	22.2	69.3

11.	Dijete s teškoćama u razvoju imat će koristi od integracije u skupine s djecom urednoga razvoja.	4.59	0.71	1.3	0	5.1	25.9	67.7
12.	Inkluzija pruža djeci s teškoćama priliku da povećaju samopouzdanje.	4.49	0.77	0.7	0.7	11.2	23.7	63.8
13.	Moje dijete bi moglo imati koristi od boravka u skupini s djetetom s teškoćama.	4.15	0.98	3.2	1.3	18.5	31.8	45.2
14.	Na obrazovanje moga djeteta utjecat će boravak djeteta s fizičkim teškoćama u istoj skupini.	2.07	1.45	58.9	7.0	12.7	11.4	10.1
15.	Na obrazovanje mog djeteta utjecat će boravak djeteta sa senzoričkim teškoćama (gluho ili slijepo dijete) u istoj skupini.	2.04	1.43	60.3	5.8	13.5	10.9	9.6
16.	Inkluzija nije poželjna za obrazovanje većine djece urednoga razvoja.	1.70	1.09	64.5	10.5	19.1	2.0	3.9
17.	Na obrazovanje mog djeteta utjecat će boravak djeteta s poremećajima u ponašanju u istoj skupini.	2.54	1.41	36.9	11.5	22.9	18.5	10.2
18.	Djetetu s teškoćama može za školovanje biti korisna integracija u zajedničke skupine.	4.36	0.96	3.8	0.6	10.1	26.4	59.1
19.	Na obrazovanje mog djeteta utjecat će boravak djeteta s teškoćama u istoj skupini.	2.24	1.43	51.6	5.7	17.8	16.6	8.3
20.	Na obrazovanje mog djeteta utjecat će boravak djeteta s umjerenim ili blagim intelektualnim teškoćama (mentalna retardacija) u istoj skupini.	2.10	1.34	53.2	7.7	21.8	10.3	7.1
21.	Djeca s teškoćama razvit će akademске vještine brže u posebnoj ili odvojenoj skupini nego u integriranim skupinama.	2.35	1.28	38.9	10.8	34.4	8.3	7.6
22.	Boravak djeteta s teškoćama u istoj skupini s mojim djetetom utjecat će na dobrobit moga djeteta.	2.95	1.67	36.3	4.5	15.3	15.9	28.0
23.	Na obrazovanje moga djeteta utjecat će boravak djeteta s težim teškoćama (autizam, teža mentalna retardacija i sl.) u istoj skupini.	2.28	1.34	44.9	9.6	25.0	13.5	7.1

Iz aritmetičkih sredina vidljivo je da su najviši rezultati dobiveni na česticama koje se odnose na utjecaj inkluzije na socijalizaciju djece (*Pozvao/la bih dijete s teškoćama na rođendansku zabavu svoga djeteta*), a zatim i na česticama koje se odnose na opći stav prema inkluziji (*Djeca s teškoćama imaju pravo obrazovati se u istoj skupini kao i djeca urednoga razvoja*). Utjecaji inkluzije na socijalizaciju do sada su dosta proučavani, no još uvijek nije donesen jednoznačan zaključak. Primjerice, Hilbert (2014) ističe kako roditelji djece bez teškoća u razvoju smatraju da je inkluzija povećala osjetljivost prema osobama s teškoćama te bolje razumijevanje različitosti među ljudima, a Al Neyadi (2015) ističe pozitivan stav roditelja prema učincima inkluzije na socijalno funkcioniranje njihove djece. S druge strane, neka istraživanja pokazuju zabrinutost roditelja za učinke neuobičajenoga ponašanja djece s teškoćama na njihovu djecu urednog razvoja (npr. Rafferty i sur., 2003). Naše istraživanje u skladu je s istraživanjima koja ističu percepciju prednosti inkluzije za socijalno funkcioniranje djece bez teškoća. Dodatno, rezultati ovoga istraživanja pokazuju i da roditelji djece urednoga razvoja imaju pozitivan opći stav prema inkluziji.

Na pitanjima koja se odnose na stavove roditelja prema utjecaju inkluzije na obrazovanje njihove djece roditelji imaju nešto negativnije stavove, što vjerojatno upućuje na to da su upravo za taj aspekt utjecaja inkluzije oni najzabrinutiji. Takav je rezultat potvrda rezultata dobivenoga u istraživanju Al Neyadi (2015), koja također navodi da su ispitanici bili zabrinuti o utjecajima inkluzije na obrazovanje njihove djece. Također, važno je istaknuti da roditelji djece urednoga razvoja iskazuju najveću zabrinutost za razvoj svoga djeteta kada je ono u skupini s djetetom s poremećajima u ponašanju. Takav je rezultat u skladu s rezultatima prijašnjih istraživanja (npr. Peck i sur., 2004), u kojima možemo pronaći i razlog toj brizi: roditelje zabrinjava da će dijete s poremećajima u ponašanju oduzimati previše pozornosti odgajatelja ili učitelja, zbog čega se on/a neće moći posvetiti drugoj djeci. Uz to, moguće je da se roditelji brinu za sigurnost vlastita djeteta, ako je riječ o djetetu s težim poremećajima u ponašanju, koje onda može ugroziti sebe ili djecu oko sebe. I konačno, moguće je da se roditelji brinu da će njihovo dijete usvojiti neka od nepoželjnih ponašanja (Cansler i Winton, 1983; Rafferty i sur., 2003; Reichart i sur., 1989).

Važno je istaknuti da roditelji iskazuju potrebu da i oni i njihova djeca budu educirani o teškoćama djece s kojom pohađaju vrtić. Dosadašnja praksa u predškolskim ustanovama pokazala je da se takve edukacije odvijaju vrlo rijetko, što bi svakako valjalo promijeniti. Tako će se omogućiti roditeljima i njihovoj djeci

urednoga razvoja da se bolje upoznaju i pripreme na boravak djeteta s teškoćama u skupini, što će, posljedično, olakšati posao odgajatelju i poboljšati sam proces inkluzije (npr. Hendrickson, Shokoohi-Yekta, Hamre-Nietupski i Gable, 1996).

Prethodna istraživanja stavova roditelja prema inkluziji, uz opći stav prema inkluziji, pokazala su da roditelji mogu na različite način percipirati utjecaj inkluzije na socijalno funkcioniranje ili socijalizaciju djece u odnosu na akademsko funkcioniranje ili obrazovne mogućnosti i ishode. U ovom istraživanju, upravo iz tog razloga, uspoređeni su stavovi u odnosu na ta tri različita vida inkluzije. U tablici 3 prikazani su osnovni deskriptivni podatci za tri podjestvice stavova roditelja prema inkluziji.

TABLICA 3. Deskriptivna statistika rezultata na tri različite podjestvice Upitnika stavova roditelja prema inkluziji (M = aritmetička sredina; SD = standardna devijacija). Rezultati na pojedinim česticama su konvertirani tako da svi pokazuju pozitivnost stavova u istom smjeru

	Min	Maks	M	SD
Opći stav roditelja prema inkluziji	2.00	5.00	4.33	0.60
Stav roditelja prema utjecaju inkluzije na obrazovanje	1.00	5.00	3.84	1.07
Stav roditelja prema utjecaju inkluzije na socijalizaciju	1.00	5.00	4.71	0.54

Prema tablici je vidljivo da roditelji općenito imaju relativno pozitivne stavove prema inkluziji (iznad 2.5 što je teoretski prosjek skale), pri čemu se posebno ističu stavovi prema utjecaju inkluzije na socijalizaciju. Najnegativniji je stav roditelja prema utjecaju inkluzije na obrazovanje, što je u skladu s navedenim podacima prijašnjih istraživanja (npr. Al Neyadi, 2015). Analizom varijance za ponovljena mjerenja dodatno su ispitane razlike između stavova roditelja ovisno o tome na koji aspekt funkcioniranja se odnosi: socijalni, obrazovanje ili opći stav prema inkluziji. Rezultati pokazuju postojanje statistički značajne razlike između procjena za sva tri stava ($F_{2,264} = 55.95$, $p < 0.01$), pri čemu se svi stavovi međusobno razlikuju. Snaga se efekta može klasificirati kao velika (parcijalni eta kvadrat iznosi 0.298). Najpozitivnije stavove roditelji imaju prema utjecaju inkluzije na socijalizaciju, dok je najnegativniji stav prema utjecaju inkluzije na obrazovanje. Dobiveni rezultati još jednom potvrđuju ono što se navodi u postojećoj literaturi (Bradshaw i sur., 2004; ElZein, 2009; Gallagher i sur., 2000; Hanline i Halvorsen, 1989; McDonnell, 1987; Palmer i sur., 2001; Ryndak i sur., 1995). Dakle, možemo zaključiti da roditelji na inkluziju uglavnom gledaju kao na pozitivnu praksu, no da postoje razlike u stavovima ovisno o području utjecaja inkluzije. Roditelji imaju znatno pozitivnije

stavove prema utjecaju inkluzije na socijalizaciju, nego što je njihov opći stav prema inkluziji, a pogotovo stav prema utjecaju inkluzije na obrazovanje djece. Utjecaj inkluzije na obrazovanje djece očito je izvor zabrinutosti za brojne roditelje, što upućuje na potrebu za intervencijama na tom polju. Edukacije vezane uz inkluziju zaista su rijetke, a kada i postoje, onda su namijenjene roditeljima djece s teškoćama. S obzirom na to da roditelji djece urednoga razvoja iskazuju zabrinutost o utjecaju inkluzije na njihovu djecu, nužno je organizirati edukacije za sve roditelje.

Odnosi obilježja roditelja i pozitivnosti stavova

Razlike u stavovima roditelja prema inkluziji s obzirom na različite sociodemografske varijable ispitane su analizom varijance za nezavisne uzorke (tablica 4). Razlike u stavovima prema inkluziji ispitane su jednosmjernom analizom varijance, izuzev razlika po spolu, gdje je korišten t-test za nezavisne uzorke.

TABLICA 4. Razlike roditeljskih stavova prema inkluziji s obzirom na njihov spol, obrazovanje, prihode i broj djece u obitelji

Stavovi roditelja prema inkluziji							
		Opći	F (t)	Obrazovanje F (t)		Socijalizacija F (t)	
Spol roditelja	M	4.32	0.20	3.70	0.69	4.71	0.01
	Ž	4.34		3.88		4.71	
Obrazovanje roditelja	SSS	4.25	0.86	4.05	1.91	4.75	1.82
	VŠS	4.30		3.65		4.50	
	VSS	4.39		3.71		4.75	
Mjesečni prihod	<2000	4.52	1.67	3.91	0.17	4.80	0.79
	2000-5000	4.42		3.93		4.64	
	5001-10000	4.18		3.83		4.71	
	>10000	4.30		3.77		4.82	
Broj djece	1	4.21	1.53	3.72	0.74	4.69	0.38
	2	4.38		3.87		4.75	
	3 i više	4.43		4.04		4.65	

** p<0.01; * p<0.05

Rezultati upućuju na nepostojanje značajnih razlika u stavovima roditelja prema inkluziji ovisno o sociodemografskim varijablama. Nisu ustanovljene razlike u stavovima s obzirom na spol i obrazovanje roditelja, kao ni s obzirom na mjesečni prihod niti broj djece u kućanstvu. Dosadašnja istraživanja ustanovila su da obrazovaniji roditelji, kao i roditelji višega socioekonomskog statusa, imaju pozitivnije stavove prema inkluziji djece s teškoćama (Hilbert, 2014; Stoiber i sur., 1998). Također, postoje istraživanja prema kojima majke imaju pozitivnije stavove od očeva, kao i istraživanja prema kojima postoje razlike u stavovima ovisno o dobi (De Boer i sur., 2010). Međutim, naši rezultati nisu u skladu s onim što se navodi u literaturi. Jedan od uzroka može biti što roditelji u našem istraživanju imaju općenito vrlo pozitivne stavove, što znači da je varijabilitet odgovora vrlo ograničen, a što otežava utvrđivanje bilo kakvih razlika. Također je moguće da bi se na većem i heterogenijem uzorku neke razlike ipak pokazale značajnima.

Odnos iskustva kontakta s djecom/osobama s teškoćama i pozitivnosti stavova

Kontakt s ciljanom skupinom, s djecom ili osobama s teškoćama u razvoju, važna je odrednica stavova prema ciljanoj skupini. Još je Allport (1954) postavio hipotezu prema kojoj bi se predrasude mogle smanjiti ili nestati ako se u adekvatnim uvjetima poveća kontakt između dviju skupina. Hipoteza je potvrđena i u brojnim istraživanjima stavova i predrasuda prema osobama s teškoćama: više kontakta ili bliskiji kontakt povezan je s pozitivnijim stavovima (Begab, 1970; Beh-Pajooh, 1991; Nowicki, 2006; Voeltz, 1982; Yuker i sur., 1960). No, postoje i sasvim suprotni rezultati: pojedinci koji su u kontaktu s osobama s teškoćama imaju negativnije stavove prema njima (Hastings i Remington, 1993). Treća skupina istraživanja (npr. Gaier i sur., 1968) ustanovila je da ne postoje razlike u stavovima prema osobama s teškoćama ovisno o kontaktu. Podaci o kontaktu djece s djecom s teškoćama i informiranosti djece o osobama s teškoćama prikazani su u tablici 5.

TABLICA 5. Prikaz frekvencije dosadašnjega kontakta djeteta s djecom s teškoćama u razvoju

	U skupinu koju pohađa Vaše dijete je uključeno dijete s teškoćama u razvoju		U skupinu koju pohađa Vaše dijete je bilo kada ranije bilo uključeno dijete s teškoćama u razvoju	
	N	%	N	%
Da	33	21.0	41	26.3
Ne	64	40.8	50	32.1
Ne znam	60	38.2	65	41.7

Prema tablici 5 vidljivo je da većina djece do sada nije bila u kontaktu s djecom s teškoćama, ali i da roditelji u velikoj mjeri nisu niti upoznati s tom činjenicom. S obzirom na to da za najveći udio djece roditelji ne znaju jesu li im djeca u skupini s djetetom s teškoćama ili nisu, potrebno je pri interpretaciji stavova tih roditelja biti oprezan jer ne znamo imaju li oni ili nemaju inkluzivna iskustva. Također, i sam podatak o izrazito velikom udjelu roditelja koji ne znaju je li u skupinu njihova djeteta (bilo) uključeno dijete s teškoćama mogao bi upućivati na potencijalno lošu praksu uključivanja bez pravovremenoga informiranja i edukacije svih sudionika.

U tablici 6 prikazan je broj djece koji je imao kontakt s osobama s teškoćama u razvoju izvan predškolske ustanove te informiranost djece o osobama s teškoćama.

TABLICA 6. Prikaz frekvencija kontakta djeteta s osobama s teškoćama te njihova informiranost

	Dijete je imalo iskustvo s djecom/ osobama s teškoćama		Roditelji su sa svojim djetetom razgovarali o djeci s teškoćama	
	N	%	N	%
Ne	114	71.7	59	36.9
Da	45	28.3	101	63.1

Prema tablici 6 vidljivo je da većina djece do sada nije bila u kontaktu s odraslim osobama ili djecom s teškoćama te da je gotovo dvije trećine roditelja razgovaralo sa svojim djetetom o djeci s teškoćama.

Sljedećim analizama ispitane su razlike u stavovima roditelja prema inkluziji ovisno o dosadašnjim iskustvima s djecom s teškoćama (tablica 7).

TABLICA 7. Razlike roditeljskih stavova prema inkluziji s obzirom na kontakt s djecom s teškoćama u razvoju

Stavovi roditelja prema inkluziji							
		Opći stavovi	F	Stav prema utjecaju na obrazovanje	F	Stav prema utjecaju na socijalizaciju	F
U skupinu koju pohađa Vaše dijete je uključeno dijete s teškoćama u razvoju.	Da	4.48	1.62	3.62	3.20*	4.73	0.72
	Ne	4.34		4.10		4.66	
	Ne znam	4.23		3.66		4.77	
U skupinu koju pohađa Vaše dijete ranije je bilo uključeno dijete s teškoćama u razvoju.	Da	4.30	0.19	3.72	0.66	4.73	0.17
	Ne	4.36		3.97		4.69	
	Ne znam	4.29		3.79		4.75	
Vaše dijete je u kontaktu s osobama ili djecom s teškoćama izvan predškolske ustanove.	Da	4.44	2.19	3.71	0.97	4.65	1.14
	Ne	4.28		3.90		4.75	
Razgovarali ste s Vašim djetetom o djeci s teškoćama u razvoju.	Da	4.36	0.39	3.81	0.23	4.74	0.63
	Ne	4.29		3.90		4.67	

Dobiveni rezultati većim su dijelom u skladu s trećom skupinom ranije spomenutih teorija prema kojoj nema razlika u stavovima roditelja prema inkluziji ovisno o kontaktu djece s djecom s teškoćama u razvoju. Iznimka je znatna razlika u stavovima roditelja prema utjecaju inkluzije na obrazovanje ovisno o tome je li s njihovim djetetom u skupini dijete s teškoćama ($F_{2,145} = 3.20$, $p < 0.05$). Prema post-hoc testu ustanovljeno je da roditelji djece koja u skupini nemaju dijete s teškoćama imaju znatno pozitivniji stav o utjecaju inkluzije na obrazovanje njihove djece ($M = 4.10$; $SD = 0.94$) od roditelja čija djeca imaju dijete s teškoćama u skupini ($M = 3.62$; $SD = 1.21$) i od roditelja koji ne znaju jesu li ili nisu njihova djeca smještena u skupinu koju pohađa dijete s teškoćama ($M = 3.66$; $SD = 1.10$).

Prema objašnjenju koje daju Hastings i Graham (1995), a koje se zasniva se

na teoriji socijalnog identiteta (Tajfel i Turner, 1979), očekivano je da interpersonalnim kontaktom stavovi postaju pozitivniji. No, ovdje nije takav slučaj – roditelji čija djeca u skupini nemaju dijete s teškoćama u razvoju imaju znatno pozitivniji stav prema utjecajima inkluzije na obrazovanje njihove djece od roditelja čija djeca u skupini imaju dijete s teškoćama i od roditelja koji ne znaju je li dijete s teškoćama u skupini s njihovim djetetom. Takav je rezultat moguće objasniti ranije spomenutom bojazni roditelja da se odgajatelji neće moći dovoljno posvetiti njihovoj djeci, njihovom učenju i obrazovanju, zbog dodatnih zahtjeva koji se vezuju uz rad s djetetom s teškoćama u razvoju (npr. Al Neyadi, 2015; Peck i sur., 2004). Također, moguće je da su roditelji čije je dijete u skupini s djetetom s teškoćama imali neka konkretna negativna iskustva, zbog čega je njihov stav negativniji od roditelja čije dijete nije u skupini s djetetom s teškoćama u razvoju ili ne znaju je li u takvoj skupini. U budućim istraživanjima bilo bi dobro provjeriti postoje li zaista neka negativna iskustva na temelju kojih su formirani stavovi te dodatno uzeti u obzir dob djeteta. Ovo je važno zbog činjenice da se najnegativniji stavovi pojavljuju kod utjecaja inkluzije na obrazovanje – moguće je da je riječ o roditeljima starije djece, predškolaca, koji se brinu hoće li u takvim uvjetima njihovo dijete dobiti sve što je potrebno kako bi se kvalitetno pripremilo za školu.

Provedeno istraživanje ima i određene nedostatke. Istraživanje je provedeno na relativno malom uzorku, s obzirom na broj uključenih roditelja, ali pogotovo s obzirom na broj uključenih predškolskih ustanova. U budućim istraživanjima bilo bi dobro povećati uzorak i planirati istraživanje tako da ispitane ustanove budu reprezentativne, čime bi se omogućila generalizacija rezultata. Također, važno je istaknuti da je većina roditelja u uzorku bila visoko obrazovana, što nije reprezentativno za stanovništvo Republike Hrvatske. S obzirom na to da se stavovi roditelja prema inkluziji povezuju s obrazovanjem, u budućim istraživanjima potrebno je uključiti i roditelje nižih razina obrazovanja kako bi se dobila potpunija i točnija slika stavova prema inkluziji. Također, u budućim istraživanjima potrebno je uključiti roditelje djece s teškoćama u razvoju te ispitati njihove stavove. Na taj bi se način dobila cjelovita slika stavova roditelja prema inkluziji što bi omogućilo izradu preporuka kako bi inkluzija bila uspješna i korisna za sve uključene te provjeriti postoje li zaista neka negativna iskustva na temelju koji su formirani stavovi, te dodatno uzeti u obzir dob djeteta.

ZAKLJUČAK

Cilj je rada bio utvrditi stavove roditelja predškolske djece prema uključivanju i boravku djece s teškoćama u razvoju u predškolskim ustanovama.

U odnosu na prvi problem, zaključno možemo reći da su rezultati pokazali da roditelji općenito imaju prilično pozitivne stavove prema inkluziji, pri čemu se posebno ističu stavovi prema utjecaju inkluzije na socijalizaciju. Najnegativniji je stav roditelja prema utjecaju inkluzije na obrazovanje. Utjecaj inkluzije na obrazovanje djece očito je izvor zabrinutosti za brojne roditelje, što upućuje na potrebu za intervencijama na tom polju.

Rezultati istraživanja nisu ukazali na postojanje značajnih razlika u stavovima roditelja prema inkluziji ovisno o sociodemografskim varijablama. Nisu ustanovljene razlike u stavovima s obzirom na spol i obrazovanje roditelja, kao ni s obzirom na mjesečni prihod niti broj djece u kućanstvu. Važno je ponovno napomenuti da su roditelji u ovom istraživanju obrazovaniji od prosjeka u državi, zbog čega je moguće da nije dobiven efekt obrazovanja roditelja na stavove.

Kada se uzme u obzir iskustvo, vidljivo je da roditelji čija djeca u skupini nemaju dijete s teškoćama u razvoju imaju znatno pozitivniji stav prema utjecajima inkluzije na obrazovanje njihove djece od roditelja čija djeca u skupini imaju dijete s teškoćama u razvoju i od roditelja koji ne znaju je li dijete s teškoćama u skupini s njihovim djetetom. Ipak, s obzirom na to da za veliki udio djece roditelji ne znaju jesu li u skupini s djetetom s teškoćama ili nisu, potrebno je pri interpretaciji stavova tih roditelja biti oprezan, jer ne znamo imaju li oni inkluzivna iskustva.

Preporuka je za buduća istraživanja prikupiti objektivne podatke o djeci s teškoćama u razvoju koja su uključena u pojedinu skupinu, što bi osiguralo jasan podatak o iskustvu djece bez teškoća. Također, u budućim istraživanjima bilo bi dobro provjeriti postoje li zaista neka negativna iskustva na temelju kojih su formirani stavovi te dodatno uzeti u obzir dob djeteta. Ovo je važno zbog činjenice da se najnegativniji stavovi pojavljuju kod utjecaja inkluzije na obrazovanje te je moguće da je riječ o roditeljima starije djece, predškolaca, koji se brinu hoće li u takvim uvjetima njihovo dijete dobiti sve što je potrebno kako bi se kvalitetno pripremilo za školu.

Inkluzija je složen proces koji zahtijeva suradnju odgajatelja, roditelja djece s teškoćama, ali i roditelja djece bez teškoća koja u skupini imaju dijete s teško-

ćama. Kako bi se proces olakšao i poboljšao te kako bi se osigurala pozitivna iskustva za sve sudionike, vrlo je važno osigurati adekvatne edukacije za odgajatelje, ali i za roditelje. Upućenost roditelja i njihova aktivnija uloga olakšat će rad odgajatelja i poboljšati inkluziju. Također je važno pružiti kontinuiranu potporu procesu inkluzije, odnosno svima koji su uključeni. Primjerice, važno je pružiti roditeljima djece s teškoćama i roditeljima djece bez teškoća dodatne informacije, pojasniti sam proces i načine rada, čime će se vjerojatno umanjiti zabrinutost roditelja djece bez teškoća vezano za utjecaje inkluzije na njihovu djecu, ponajprije na njihovo obrazovanje.

Strategija inkluzije mora imati jasne upute, mora biti definirana zakonima i propisima, mora biti praćena i evaluirana, prilagođena i obvezna za sve dionike odgojno-obrazovnog procesa. Edukacija zaposlenih i roditelja, prava, odgovornosti i obveze roditelja djeteta s teškoćama u razvoju moraju biti jasno postavljeni, stručnjaci edukacijskih profila kao i pedijatri povezani i umreženi, dobro educirani i voljni surađivati. Samo takvim dobro organiziranim sustavom možemo mijenjati stavove i pomoći djeci s teškoćama u razvoju u redovnim odgojno-obrazovnim sustavima u Republici Hrvatskoj.

LITERATURA

- ABU-HAMOUR, B., M. MUHAIDAT. (2013). Parents' attitudes towards inclusion of students with autism in Jordan. *International Journal of Inclusive Education*. 18 (6): 567–579.
- AL NEYADI, M. K. A. (2015). *Parents attitude towards inclusion of students with disabilities into the general education classrooms*. PhD Theses. United Arab Emirates University.
- ALBUQUERQUE, C. P., I. G. PINTO, L. FERRARI. (2019). Attitudes of parents of typically developing children towards school inclusion: The role of personality variables and positive descriptions. *European Journal of Special Needs Education*. 34 (3): 369–382.
- ALLPORT, G. W. (1954). *The Nature of Prejudice*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- BEGAB, M. J. (1970). Impact of education in social work students' knowledge and attitudes about mental retardation. *American Journal of Mental Deficiency*. 74: 801–808.
- BEH-PAJOOH, A. (1991). The effect of social contact on college students' with severe mental handicaps and their educational integration. *European Journal of Special Needs Education*. 7: 87–103.
- BRADSHAW, K., L. TENNANT, S. LYDIATT. (2004). Special education in United Arab Emirates: Anxieties and aspirations, *International Journal of Special Education*. 19: 49–55.
- CANSLER, D. P., I. WINTON. (1983). Parents and preschool mainstreaming. U J. Anderson i T. Black (ur.), *Mainstreaming in early education* (65–83). Chapel Hill, NC: Technical Development System Assistance.
- DE BOER, A. A., S. J. PIJL, A. E. M. G. MINNAERT. (2010). Attitudes of parents towards inclusive education: a review of the literature. *European Journal of Special Needs Education*. 25 (2): 165–181.
- DIAMOND, K., W. LE FURGY, S. BLASS. (1993). Attitudes of preschool children toward their peers with disabilities: a year-long investigation in integrated classrooms. *The Journal of Genetic Psychology*. 154 (2): 215–221.
- ELZEIN, H. L. (2009). Attitudes toward inclusion of children with special needs in regular schools (A case study from parents' perspective). *Educational Research and Review*. 4: 164–172.
- FAVAZZA, P. C., L. PHILLIPSEN, P. KUMAR. (2000). Measuring and promoting acceptance of young children with disabilities. *Exceptional Children*. 66 (4):

- 491–508.
- GALLAGHER, P. A., J. H. FLOYD, A. M. STAFFORD, T. A. TABER, S. A. BROZOVIC, P. A. ALBERTO. (2000). Inclusion of students with moderate or severe disabilities in education and community settings: Perspectives from parents and siblings. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*. 35: 135–147.
- GAIER, E. L., D. LINKOWSKI, M. JACQUES. (1968). Contact as a variable in the perception of disability. *Journal of Social Psychology*. 74: 117–126.
- GURALNICK, M. J. (1990). Social competence and early intervention. *Journal of Early Intervention*. 14: 3–14.
- GURALNICK, M. J. (1999). The nature and meaning of social integration of young children with mild developmental delays in inclusive settings. *Journal of Early Intervention*. 22 (1): 70–86.
- GREENBAUM, J. J., D. D. WANG. (1965). A semantic-differential study of the concepts of mental retardation. *Journal of General Psychology*. 73: 257–272.
- GOTTWALD, H. (1970). *Public awareness about mental retardation*. Research monograph: Council for Exceptional Children.
- Hanline, M. F., A. Halvorsen. (1989). Parent perceptions of the integration transition process: Overcoming artificial barriers. *Exceptional Children*. 55. 487–492.
- HASTINGS, R. P., B. REMINGTON. (1993). Connotations of labels for mental handicap and challenging behavior: A review and research evaluation. *Mental Handicap Research*. 6: 237–249.
- HASTINGS, R. P., S. GRAHAM. (1995). Adolescents' perceptions of young people with severe learning difficulties: The effects of integration schemes and frequency of contact. *Educational psychology*. 15: 149–159.
- HILBERT, D. (2014). Perceptions of Parents of Young Children with and without Disabilities Attending Inclusive Preschool Programs. *Journal of Education and Learning*. 3 (4): 49–59.
- HENDRICKSON, J. M., M. SHOKOOHI-YEKTA, S. HAMRE-NIETUPSKI, R. A. GABLE. (1996). Middle and high school students' perceptions on being friends with peers with severe disabilities. *Exceptional Children*. 63 (1): 19–28.
- HONG, S. Y., K. A. KWON, H. J. JEON. (2014). Children's attitudes towards peers with disabilities: associations with personal and parental factors. *Infant and Child Development*. 23: 170–193.
- HU, B. Y., M. C. K. MAK, C. ZHANG, X. FAN, J. ZHU. (2018). Chinese parents' beliefs about the importance and feasibility of quality early childhood inclusion.

- International Journal of Disability, Development and Education*. 65 (2): 163–182.
- KELLY, E. (2001). Attitudes of parents of nondisabled students regarding inclusion of disabled students in Nevada's public schools. *Psychological Reports*. 88 (1): 309–312.
- LEYSER, Y., R. KIRK. (2004). Evaluating Inclusion: an examination of parent views and factors influencing their perspectives. *International Journal of Disability, Development and Education*. 51 (3): 271–285.
- MCDONNELL, J. (1987). The integration of students with severe handicaps in regular public schools: An analysis of parent perceptions of potential outcomes. *Educational and Training in Mental Retardation*. 22: 98–111.
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH (2007). *Strategija za izradbu i razvoj nacionalnoga kurikuluma za predškolski odgoj, opće obvezno i srednjoškolsko obrazovanje*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH.
- Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH (2008). *Državni pedagoški standardi*. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa RH.
- NARUMANCHI, A., S. BHARGAVA. (2011). Perceptions of parent of typical children toward inclusive education. *Disability, CBR and Inclusive Development*. 22 (1): 120–129.
- NOWICKI, E. A. (2006). A cross-sectional multivariate analysis of children's attitudes towards disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*. 50: 335–348.
- PALMER, D. S., K. FULLER, T. ARORA, M. NELSON. (2001). Taking sides: Parents' views on inclusion for their children with severe disabilities. *Exceptional children*. 67 (4): 467–484.
- PECK, C. A., P. CARLSON, E. HELMSTETTER. (1992). Parent and teacher perceptions of outcomes for nonhandicapped children enrolled in integrated early childhood programs: a state wide study. *Journal of Early Intervention*. 16: 53–63.
- PECK, C., D. STAUB, D. GALLUCCI, I. C. SCHWARTZ. (2004). Parent perception of the impacts of inclusion on their nondisabled child. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*. 29 (2): 135–143.
- RAFFERTY, Y., K. W. GRIFFIN. (2005). Benefits and risks of reverse inclusion for preschoolers with and without disabilities: perspectives of parents and providers. *Journal of Early Intervention*, 27(3): 173–192.
- RAFFERTY, Y., V. PISCITELLI, C. BOETTCHER. (2003). The impact of inclusion on language development - merit and social competence among preschoolers with disabilities. *Exceptional Children*. 69: 467–479.

- REICHART, D. C., E. C. LYNCH, B. C. ANDERSON, L. A. SVEBODNY, J. M. DICOLA, M. G. MERCURY. (1989). Parental perspectives on integrated preschool opportunities for children with handicaps and children without handicaps. *Journal of Early Intervention*. 13: 6–13.
- RICHARDSON, S. A. (1970). Age and sex differences in values toward physical handicaps. *Journal of Health and Social Behavior*. 11 (3): 207–214.
- RYNDAK, D. L., J. E. DOWNING, L. R. JACQUELINE, A. P. MORRISON. (1995). Parents' perceptions after inclusion of their children with moderate or severe disabilities. *Journal of the Association for Persons with Severe Handicaps*. 20: 147.
- SALEND, S. J. (2008). *Creating Inclusive Classrooms: Effective and reflective practices, (6th Edition)*. State University of New York at New Paltz, Pearson.
- STOIBER, K. C., M. GETTINGER, D. GOETZ. (1998). Exploring factors influencing parents' and early childhood practitioners' beliefs about inclusion. *Early Childhood Research Quarterly*. 13: 107–124.
- SILLER, J., A. CHIPMAN. (1964). Factorial structure and correlates of the attitudes towards disabled person scale. *Educational and Psychology Measurement*. 24: 831–840.
- SIRA, N., E. MAINE, S. McNEIL. (2018). Building alliance for preschool inclusion: Parents of typically developing children, attitudes and perceptions. *Journal of Early Childhood Teacher Education*. 39 (1): 32–49.
- TAFA, E., G. MANOLITSIS. (2011). Attitudes of Greek parents of typically developing kindergarten children towards inclusive education. *European Journal of Special Needs Education*. 18(2): 155–171.
- TAJFEL, H., J. C. TURNER. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. U: W. G. Austin, S. Worchel (ur.) *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey, CA: Rooks-Cole.
- VOELTZ, L. M. (1982). Effects of structured interactions with severely handicapped peers on children's attitudes. *American Journal of Mental Deficiency*, 86, 380–390.
- YUKER, H. E., J. R. BLOCK, W. CAMPBELL. (1960). *A scale to measure attitudes towards disabled persons*. Albertson, N.Y.: Human Resources Foundation.
- YUKER, H. E., J. R. BLOCK. (1986). *Research with the Attitude Toward Disabled People Scales: 1960-1985*. Hemstad, NY: Hofstra University Center for the Study of Attitudes toward People with Disabilities.

ATTITUDES OF PARENTS OF PRESCHOOL CHILDREN TOWARDS INCLUSION

Helena NINKOVIĆ BUDIMLIJA

Kindergarden Vladimir Nazor, Kastav

Maja CEPANEC

*University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences,
Department of Speech and Language Pathology*

Sanja ŠIMLEŠA

*University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences,
Department of Speech and Language Pathology*

ABSTRACT

KEY WORDS:

*inclusion, children with
developmental disabilities,
parents' attitudes*

In line with the practice of inclusion, the number of children with developmental disabilities who are enrolled in regular kindergarten programs is increasing. The attitudes of parents of all children involved in the inclusion process are important, both because of the significant role that parents play in inclusion itself, and because of the role of parents in shaping the views of their own children. The aims of the study were: (1) to determine how positive are attitudes of parents of typically developing children towards inclusion of children with developmental disabilities in pre-school establishments, (2) determine if there are differences between parents' attitudes towards inclusion of children with disabilities in relation to different demographic characteristics, (3) to determine if there are any differences between the attitudes of parents of preschool children in relation to their previous experiences with children / persons with developmental disabilities. The study included 159 parents of typically developing children from three Croatian cities (Gospić, Kastav and Pazin) located in three different counties (Lika-Senj, Primorje-Goranski Kotar and Istria County). The Survey of Parents' Attitudes Towards Inclusion (SPATI) was used. The SPATI survey covers general attitudes toward inclusion, parents' attitudes about the impact of inclusion on child's education, and parents' attitudes about the impact of inclusion on child's social relationships. Additional information about the gender and age of parents, their maximum academic achievement, size of the city they live in, the amount of income, children in their family, the presence of children with devel-

opmental disabilities, as well as previous experiences with people and children with developmental disabilities were also analyzed.

The results showed that parents of typically developing children have rather positive attitudes towards inclusion, with particularly positive attitudes towards the impact of inclusion on socialization. The most negative attitude is determined in relation to the impact of inclusion on their child's education. No significant differences were observed between parents' attitudes regarding gender, age, socioeconomic status, size of the city in which they live, and number of children in the family. But experience and contacts with children with developmental disabilities have proven to be a factor that can potentially contribute to a somewhat more negative attitude towards inclusion. Thus, it was found that parents of children who do not have a child with developmental disabilities in their kindergarten group have a significantly more positive attitude on the impact of inclusion on their children's education than parents whose children reside in a group with a child with developmental disabilities.